

Պրոլետարներ բոլոր յերկրների միացե՛ք!

ՓՈՔՐԻԿ ԳՐԱԴԱՐԱՆ № 5

Գ. ՄԵՍՅԱՆ

ՃԻՐ-ՃԻՐԸ

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ

ԹԻՓԼԻՍ — 1927

Է. 531

891.99	30944
U-64	U64m4, 9
dhp - dhp:	
2m.	

25
11

Գիրքը հարս էր արվում

Պրոֆեսորներ բոլոր յեկեցեցի միացե՛ք!

✓

Փ Ո Ք Ր Ի Կ Գ Ր Ա Դ Ա Ր Ա Ն № 5

891.99-93

Մ-64

Գ. ՄԵՍՅԱՆ

ՄԱՍԿԱՆԻՍ Է 1961 թ.

Ի Թ - ձ Ի Թ Ը

ՊԱՏԱՐԱԿԱՆՔ

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԳ

ԹԻՖԼԻՍ—1927

1457
30944 / 5721

Գրանկազմար № 1824.

Տիրած 2500.

Թիֆլիս, Ժ.Տ.Գ.Խ. Պոլիգրաֆարեստի 4-րդ տպ., Պուշկ. փող. № 3.

Ճ Ի Թ - Ճ Ի Թ Ը

I

Վեց, կամ յոթ տարեկան հազիվ կլինեյի յես
այն ժամանակ: Մի շտեմնված շարաճճի էյի:
Չարաճճին քիչ է—մի կատարյալ «ավերիչ». այս-
պես էյին ասում, գոնե մեր տանն ու հարևան-
ները իմ մասին, թեև յես այդպես չեյի համա-
րում ինձ: Տանը բոլորն էլ իրավունք ունեյին ինձ
վրա, վորովհետև ամենից փոքրը յես էյի և վա-
ճապեում էյին՝ ով ինչով կարող էր, սկսած մեր
ծառա Սարգսից:

— Ես ո՞վ ե եսպես արել, Համո—խեթում եր
վրաս մեծ յեղբայրս, Դանելը, ցույց տալով իր
վոտքի կապիչներից մինի կեսը, մի փայտի ծայ-
րին մեխած: Մուլթս կախում էյի, ունքերս հա-
վաքում իրար—գիտեյի հետևանքը... Հանդարտ
մոտենում եր նա, գոպված դայրույթից նրա քթա-
ծակերը ալիք էյին տալիս. վոլորում եր ձեռքն,
ընկած սկանջո, բարձրացնում, մինչև վոր վոտ-

քերս կտրվում էյին գետնից, յես կախված նրա բռունցքից:

Յես էյի մտրակ շինել:

— Ես քու բաներդ չի՞... դայրույթից կարմրած հրում եր ցուցամատի ծնկով ճակատիս հայրս՝ ցույց տալով բերանը ջարդած կացինը կամ ուրազը:

Յես էյի տաշ արել:

— Դու տափը չմտնե՞ս, բա՞... խլում եր սայլս ձեռքիցս ու հարվածների տակ քաշ տալով հասցնում մորս մոտ մեծ քույրս, Ազիզը, ցույց տալու համար, թե վո՞նց յես իլկի լիսեռնը ակն էյի շինել սայլիս համար, իսկ իրենք յերկու ու ե փնտրում են:

— Մեծ ազի, յես սրան կսպանեմ, վոր մինել տեսնեմ գոմումը. դարմանն ենտեղով մին են արել, ցախավելը քաշ-քաշ արել կոտրատել, թե ցաֆան ենք անում—սպառնում եր Սարգիսը, մեր տավարածը:

Մերոնք բավական չեյի՞ն, պակասը լրացնում էյին հարևանները: Լուսը բացվում եր թե չե՞ դալիս էյին իրար յետևից.

— Աղչի, ձեզ մատաղ, խալխն ել յերեխա ունեն, թե՞ մենակ ձերն ա. ես ի՞նչ ա արել, ցույց եր տալիս տղի պատռտած շապիկը: Ի՞նչ էյի արել. կոխ էյինք կացել:

— Յես սրա տերը չեմ, Անթուռամ, քե մատաղ, շղրտում եր մորս առաջը գցում նվա-

դած հավր: Մեղավոր էյի՞, վոր քարս դիպել եր
«պատահմամբ»:

— Աղչի, մին հենց քու ախպերը ապրի,
դուրս յեկ մին տես մեր վորցակի հալը: Ի՞նչ եր
վորցակի հալը. լողացրել էյի առվակումն ու բաց
թողել, ու եսպես անվերջ... Փուշ էյի դառել
բոլորի աչքին: Որը մին եր՝ ես տեսակ դեպքե-
րը՝ հարյուր: Յեվ ամեն անգամ, ամենը իր
ուղած ձևով դատաստանս տեսնում եր. ո՞վ եր
ձեռները բռնողը: Նրանց ծեծին ել, կասես, սո-
վորել էյի, լաց չեյի լինում, բայց հո, ամեն ան-
գամ չեր հաջողվում լուռ տանել բոլորը: Սրա
փոխարեն վրեժս ընկերներինցս էյի հանում խաղի
ժամանակ: Բայց այս ել միշտ չեյի մարսում. շատ
հաճախ իմ ձեռքով ծեծվածների տնից հասակա-
վորները հասուցանում էյին ինձ, ինչպես հարկն
եր ու յես որորվելով, թնդթնդալով դալիս էյի
դեպի տուն՝ թթված, արցունքներով...

— Հը՛, կերամբ, անուշ եր, ոճի ճուտ, դի-
մավորում եր մայրս հեղնական ժպիտը աչքե-
րում—լավ են արել քեզ մատաղ, բեր տեսնեմ
ձեռքդ են կոտրել, թե՞ վոտդ. դալար կենան դրա
խփողի կռները, բա ընչի՞ յեն քիչ խփել: Կռում
էյի: Ել վո՞նց լաց լինեյի, վոր չեյին ցավակցում:
Գուցե և հենց այս եր պատճառը, վոր դրանից
հետո աչք չեյի ճալում, թեկուզ գլխիս թարս ջա-
ղաց աղային, արցունքի կաթիլ չեր կաթում ինչ

եւ անեյին: Մի բան չեյի կարողանում հասկա-
նալ, թե ինչո՞վ եյի մեղավոր յես, վոր ամեն
բան հետաքրքրում եր ինձ—սայլն եւ, ձին եւ,
յեզն եւ, մյուս կենդանիներն եւ, մեծերի գոր-
ծիքներն եւ, վոր նրանց նման յես եւ եյի ուզում՝
շինել, տաշել, լծել, հեծնել... Բայց իրանց համար
ամեն բան կարելի չեր, ինձ համար՝ չե: Ինչո՞ւ
իմ արածս վատ եր, նրանցը՝ լավ—չեյի հասկա-
նում, չեյի հասկանում... Յերբ մենք մի եշ եյինք
դանում ու չորս, հինգ հոգով շարվում պոչից
մինչև ականջները՝ վորոտում եյին—«եհէյ, եդ
հեյվանին ինչի՞ յեք շարշարում, կգամ, հո դի-
տեք...»: Իսկ վոր իրենք եյին չորս կուժը վրան
դցում, միջին եւ նստում, կամ ջաղաց քշում բե-
ռան տակ տնքալով, հարվածը հարվածի հետևից՝
են ժամանակը «լավ» եյին անում... Մի խոսքով
մենք իրար չեյինք հասկանում:

Միակ հաշտ անձնավորությունը են տանը,
վոր միշտ սրտացավ եր ինձ համար, վոր միշտ
բռնում եր թաթս, գոգը քաշում, համբուրում
ծեծված թշերս, սրբում կաթող արցունքներս՝
դա տատս եր. մի բարի, մի աննման կին: Նա
վոչ բարկանալ գիտեր, վոչ անիծել. ամեն ինչ
աղաչանքով եր ասում, խնդրելով, «քե մատաղը»
բերանին: Խլում եր ինձ—թե վոր մոտիկ եր
լինում—հարձակվողների ձեռքից ու իր հովա-
նավորող թևերի տակ առնում, բարկանում բո-

լ'րի վրա, ներում ու արդարացնում իմ արածս:
Յեւ եղբան ծեծն ու պատիժը եղբան չեյին
ճշում ինձ, վորքան թեւովորում եր տառիս
հովանավորությունը:

Բայց շատ անգամ իմ ու տառիս մեջ ել
եր թյուրիմացություններ պատահում, և եղ
թյուրիմացությունը գլխավորապէս թռչունների
համար: Տառս չեր սիրում, վոր բոլոր խաղա-
լիքներից ու զբաղմունքներից ամենասիրելին
ու հետաքրքիրը ինձ համար՝ թռչուններն եյին
ու նրանց բները: Պյուղում վոչ վոքի այնպէս
չեյի նախանձում, ինչպէս նորածն տուն ունե-
ցողներին, վորոնց տանիքների տակ ամեն զար-
նան բազմաթիվ բներ եյին հյուսում սարյակ-
ներն ու ճնճողւկները: Մեր տունը հողե տուն
եր. նրա սրահում ունեյինք միայն մի յերկու
ծիծեռնակի բուն: Ինչի՞ս եյին պետք: Նրանց
անեծքների մասին այնպիսի բաներ եր պատմել
տառս, վոր՝ ո՞վ եր գլխից ձեռք վերցրել խեթ
նայելու նրանց բներին: Մնացած թռչունները
վայրի եյին ու նրանց բներն ել գյուղից դուրս,
թփերի մեջ ու ծառերի վրա. բայց և այնպէս
որ չեր անցնում, վոր ձեռքս թռչնի ձագեր
չընկնեյին: Փամերով նրանց համար մորելս եյի
փնտրում, որերով բներ վորոնում: Բայց եղ-
բանից վոչ մեկն ել արթնանալով՝ եզսը կեն-
դանի չեյի տեսնում: Մի սե կատու ունեյինք,
անտերը բոլորիցն ել դատարկ եր թողնում ինձ:

— Քե մատաղ, համո ջան—աղաչում եր
տատա ճուտեր մի բռնիլ, մեղք են, ջանիդ մա-
տաղ, նրանք ել իրենց մօր բալաներն են՝ կանի-
ծեն քեզ:

— Ձե, տատի, ծտերը չեն անիծում, ասում
էյի, մենակ ծիծեռնակներն են անիծում, յես
նրանց ձեռք չեմ տալիս:

— Ծտերն ել են անիծում, քե մատաղ, ձեռք
մի տալ. բա իրանց բալաներին վոր տանեն, չեն
արիծի. բա դու իմ բալան ես, վոր քեզ գան ին-
ձանից խլեն, տանեն, չեմ անիծիլ...

— Բա կանիծե՞ս, Նանի

— Բա ի՞նչ կանեմ, քե մատաղ:

— Դե, դու կանիծես, Նանի, ամա ծտերը
չեն անիծում. դո՞ւ հասացի՞ր, թե մենակ ծիծեռ-
նակներն են անիծում:

Տատա մի անգամ պատմել եր, թե ինչպես
Շուշի տատը, յերեխա ժամանակ շարունակ ծի-
ծեռնակի բներ եր քանդում. նրանք ել ենքան ա-
նիծեցին, ասում եր, վոր մի անգամ ել՝ յերկար
ձողով բուն քանդելիս՝ ոճորքից մի բան ընկավ
նրա աչքը ու, կուրացավ: Ե՛դ, նրանց անեծքն
եր, ասում եր, նրանց մեղքիցը, վոր են խեղճ
թռչունները շարշարվում ին՝ որ ու գիշեր յեր-
կուսով՝ բուն շինում, ձու ածում, ճուտեր հա-
նում, ու նա դալիս եր խփում, բունը քանդում,
ճուտերը վեր ածում, կատվերեց անում:

Ո՞վ եր ականջ դնողը նրա աղաչանքին ու
խրատներին վոր. վախենում եյի մենակ ծիծեռ-
նակներից, ու նրանց բներին ել ձեռք չեյի տալիս:

II

Գարունքն եր: Տափարը մինչև սար գնալը
Աղբրի-Ձորի գոմերումն եր: Տառա կովերն եր կը-
թում, յես ել նրա մոտ եյի, իբր թե հորթարած:

Մի առավոտ, հորթերի յետևից գնալիս մի
«ճիթ-ճիթի» բուն գտա՝ հինգ սիրուն, բայց դեռ
չշահացած ձագեր մեջը:
Ուրախությունից համբե-
րությունս պահել չկա-
րացի. բարձրացա մի քա-
րի գլուխ ու սկսեցի ձեն
տալ ընկերներին.

— Հե՛հ՛ Գասի, հե՛ Վարդո՞՞... մի բուն
եմ գ՛լտե՛լ, մի բո՛ւն, մի բո՛ւն...

Գասին ու Վաղոն ինձանից պակասը չեյին.
մեռած եյին բնի համար. անունը լսելուն պես,
հորթերը թողին՝ գլխապատառ, ձեռքները յետ ու
առաջ անելով, իրար առաջ կտրելով, ընկնելով,
բարձրանալով՝ թռան դեպի ինձ:

— Վո՞րտեղ ե, Համո ջան, վո՞րտեղ, վո՞րտեղ...
հարցնում եյին նրանք անհամբեր ու վազում:
Նրանց պատասխանելու փոխարեն թռչկոտում
եյի անդադար ու նկարագրում ձագերը.

— Մի լափս են, մի լավը՛ր, մի լավը՛ր...

— Համո ջան, մինն ինձ չես տալ... մինն ինձ...

— Համո ջան, մինն ինձ չես տալ, չես տալ... Աղաչանք, պաղատանք, խոստումներ են, վոր անում են, թե ինչ ե՛ք բնի տեղը նրանց ել ցույց տամ. բայց դե գծվել եմ:

Մենակ, յերբեմն մեկին, յերբեմն մյուսին խոստանում եյի ձագերից մինը տալ: Իմ նկարագրությունս ու ուրախությունս ավելի յեր տանջում նրանց:

Յեթե առավոտվա կթի՝ ժամանակը չլիներ ու հորթերի ծծելու յերկյուղը՝ գուցե վնչ մի բանով ել Գասին ու Վարդոն ինձանից չհեռանային:

III

— Ինչ անեմ, թե գնում եմ մեկ ել տեսնեմ ձագերը, մտածեցի նրանցից բաժանվելուց հետո: Մտածեցի ու սիրտս չհամբերեց. քայլերս ուղղեցի դեպի բունը: Վոր թփին մոտեցա, ավելի ծանրացրի քայլերս ու սկսեցի վտառելիս ծայրերովը գնալ: Շուռնչս ինձ քաշեցի. սիրտս սկսեց արագ բաբախել—յես ուզում եյի մորը բռնել բնի մեջ: Մոտիկ թփից հանկարծ մինը թռավ.— ճը՛թ-ճը՛թ, ճը՛թ ճը՛թ...

Դա մայրն էր:

Մի անհայտ յերկյուղ միանգամից ինձ կալավ: Ընկերներիցս նկատվելու յերկյուղը մի կողմից, սրտիս արագ բաբախումն ու մոր անընդ-

հաստ ճրթ-ճրթոցը մյուս կողմից, միախառնված շփոթեցին։ Յես չեյի կարողանում վորոշել՝ հետ դառնամ, թե՞ առաջ գնամ։ Վախենում էյի մոր անվերջ ճրթ-ճրթոցը մատներ ուրիշներին բնի տեղը։ Առաջ շարժվեցի։ Ամեն մի քայլիս հետ մայրը ավելի մոտ էր թռչում, ճրթ-ճրթացնում, աղմկում։ Ինքս ինձ հաշիվ առա չեյի կարողանում։ Մի քայլ ել արի. ձեռքս մեկնեցի դեպի թուփը, վորի մեջ բռնն էր։ Ձեռքիս խշխշոցի հետ ձաղուկները մեկնեցին իրենց վզները, լայն բաց արին դեղին սիրուն կտուցները և միաձայն ճրվ-ճրվացին...

Մի բան գարկեց գլխիս և ավելի մոտ, ու ուժեղ լսեցի մոտ հուսահատական ճրթ-ճրթոցը։ Գլխարկս բարձրացավ. մազերս բիզ-բիզ էյին կանգնել։ Այժմ համոզված էյի, վոր նա ինձ անիծում է։ Կարծես՝ յետ փախչել ել վախենում էյի. մի անորոշ ձայն բռնել էր ականջներս ու թշուրամ գլխիս մեջ։ Ձգացի յերկրորդ հարվածը, յերրորդը, չորրորդը...

Այժմ պարզ դիտեյի, վոր մայրն էր թևահարում ինձ։ Յես ինձ նրանից թույլ էյ զգում այդ բոպեյին։ Վտաքս յետ դրի, վոր հեռանամ, փոքրիկ հերոսը նորից հարձակվեց ինձ վրա—կարծեց թե ձաղուկները տանում եմ հետս։ Գլուխս ցածրացրի, ձեռքերս բարձրացրի պաշտպանվելու, և հանկարծ ձեռքս ընկավ նա, ճիթ-ճիթը։ Թե ինչ-

ալեւ վայրկենական փոխվեց են ծանր դրությունս՝
դեռ մինչև հիմա ել չգիտեմ: Լսեց ճրթ-ճրթոցն
ու թեահարոցը ու մի ուրախ բացականչ դուրս
թռավ իմ բերնախից.

— Զան, ջան, ճիթ-ճիթը բռնեցի, ճիթ-ճիթը
բռնեցի...

Այլեւ վոչ նա յեր ձայն հանում, վոչ ել թե
յեւ եյի վախենում:

Բռունձքս կրծքիս սղմած, մերթ համբուրե-
լով, մերթ յերեսիս քսելով՝ շնչակառուր ներս
ընկա բինան:

— Նանի, նանի, ճիթ-ճիթը, ճիթ-ճիթը, ա՛յ...

— Վո՛ւյ, քե մատաղ, Համո, ճուտամեր կը-

լինի, բաց թող, ջաննիդ մատաղ նանը, մեղք են
դրա ճուտերը:

— Թող եստեղ կենա...

Թելով կապեցի սյունից, տեղավորեցի կաթ-
սայի տակ ու դուրս թռա: Քիչ հետո բունն ել
իրա ձագերով մոր մոտ եր:

IV

Յերկու րոպե չանցած՝ ամբողջ թաղի յերե-
խեքը շուրջս եյին հավաքված: Բոլորը նախան-
ձում եյին ինձ: Վնչ մի անեծք, վնչ մի սպառ-
նալիք ու խոստում չկարաց վոչ նրանց ցրի մեր
դռնից, վոչ ել թե ինձ հորթերը ուղարկի:

Ել ուր եյի գնում: Առաջ վոր գնում եյի՝
շատը բների ու ձագերի համար. հիմա հո, բունը
կողքիս եր, ճիթ-ճիթն ել ձեռքիս: Վերջը ելի
տատա հնարը գտավ. խաթրս առավ, աղաչանքով
համոզեց, վոր ինքը կխնամի ճիթ-ճիթիս, իսկ
յես գնամ հորթերը:

Մի քթոցում, խոտի մեջ տեղավորեցի բունը
ձագերով: Կապեցի մոր թելը քթոցի ճիւղոտից ու
բերանն ել ծածկեցի մի բարակ շորով, վոր սիրտը
չճաքի: Նա այլևս ձագերին չեր նայում, բնումը
չեր նստում. հեռւմ եր թնդադար ու սիրտը բա-
բախում անասելի արագությամբ:

Այդ ամբողջ ուրը յես հանդի շատ տխուր
եյի. սկզբի ուրախությունս կամաց-կամաց ան-
հետացավ: Հիշեցի, թե ինչպէս ինձ անիծում եր

ճիթ-ճիթը. հիշեցի նույնպես, թե վորքան անմեղ
ձագերի մահվան պատճառ էյի դարձել:

— Յերանի թե բռնած չլինեյի, մտքովս ան-
ցավ հանկարծ:

Տասն մի անգամ պատմել եր, թե մի կին
մի ծառի լեզու յեր կտրել՝ ու նրա վորդին ել
անլեզու յեր յեղել: Ես պատմությունն ել հիշեցի
եղտեղ: Հիշեցի են ել, վոր ասում եր շարունակ,
թե անլեզուների տերը ամենից հզոր ե ու նա
հսկում ե նրանց, լսում նրանց անեծքը ու միշտ
կատարում: Ես բոլոր մտածնունքներից հետո
սիրտս մի տեսակ վատ դառավ ու իմ մեջ հաս-
տատ վճռեցի, վոր յերեկոյան, յերբ վերադառնամ,
անպատճառ յերեք անգամ պտուտ տամ գլխովս
ու բայց թողնեմ ճիթ-ճիթին, բունն ել տանեմ,
դնեմ տեղը, վոր նորից որհնի ինձ:

Ն

Յերեկո չդառած՝ տուն յեկա եղ որը: Սա-
տիկ անձրևից ամբողջովին թրջվել, վորոգվել էյի:
Ներս մտնելուն պես, վաղեցի դեպի քթոցը, բայց
նրա բերանը ծածկած չեր այլևս:

— Նանի՞...

— Ա՛նտեր անեմ կատոճն, Համո, տանը չեմ
յեղել... սկսեց տատս, բայց յես ել ինձ պահել
չկարացի. արտասունքներս խեղդեցին ու թափ-
վեցին միանգամից:

Փոված էյին խեղճերի փետուրները: Կապած

Թելի ծայրին եր մնացել նրա մի վոտը: Տասն
զուր եր աշխատում ինձ մխիթարել: Ձեյի կարո-
ղանում մի բոպե անգամ մոռանալ խեղճ Թռչնի
վերջեն հուսահատ ու ցավալի աղաղակը. չեյի
մոռանում նրա անեծքը:

Ինչքան աղաչեց տատս՝ Թույլ չտվի շորերս
փոխեն, մինչև վոր քունս տարավ եղպես:

VI

Ել չգիտեմ, ինչ եր յեղել:

Աչքս վոր բաց արի՝ տեսնեմ անկողնում

մոտ տատս և նստած, ձեռքն ել դրած ճակատիս:
Ուրիշ կանայք ել կային: Նա հենց ծածկում եր
շարունակ ինձ ու հուսադրում.

— Կլափանաս, քե մատաղ, կլափանաս, մի
վախի...

Յես հիփանդացել էյի, և ասում էյին, թե
մի քանի որ եր արդեն:

— Տատի, վոր լափանամ, ել քներ չեմ քանդի.
յեղավ իմ առաջին խոսքս:

A 5721 50944

1220

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0041337

ԳԻՆԸ 15 ԿՈՊ.

1
5721

ՄԵԿ
ՕՐԻԵԱԿ

ԼՈՒՑՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ ՆՈՒՅՆ ՀԵՂԻՆԵԿԻ ՀԵՑԵ
ՄԸՆԿԵԿԸՆ ԳՐՔՈՒՑԿՆԵՐԸ

«Փոքրիկ գրադարան»

№ 1.	Բաղալը	25	կոպ.
№ 2.	Խրճիթուժ	15	»
№ 3.	Վանիկը	15	»
№ 4.	Մայրը	15	»
№ 5.	Ճիթ-ճիթը	15	»

Վաճառվում են հայ գրավաճառանոցներում.
Գումարով գնողներին զեղչ 20%:

Հեղինակի հասցեն. Тифлис, улица Жуковского,
д. № 10.